

ביקורת בג"צ על בית-הדין הארצי לעבודה – והיה כי יטעה המבקר?

ד"ר שאול קובובי* ועו"ד דיתה פרוז'נין

1. מבוא

באחרונה** פסק בית-המשפט העליון, בשבתו כבית-דין גבוה לצדק, בשתי עתירות שהדיון בהן אוחד, והמופנות נגד בית-הדין הארצי לעבודה ונגד המוסד לביטוח לאומי. העתירה בבג"צ 1199/92¹ נסכה על פסק-דין של בית-הדין הארצי לעבודה², שבו נדחה ערעורה של העותרת, אסתר לוסקי, על פסק-דין של בית-הדין האזורי לעבודה בחיפה³. זה האחרון קבע כי אינה זכאית לקבל קצבת תלויים בעקבות התאבדות בעלה המנוח, יעקב לוסקי, במקום עבודתו (להלן – עניין לוסקי). בבג"צ 4118/92⁴ נדון פסק-דין של בית-הדין הארצי לעבודה⁵, אשר דחה גם הוא את ערעורו של העותר על פסק-דין של בית-הדין האזורי לעבודה⁶. בעניין זה היה מדובר בתובענה להכיר באוטם שריר הלב כתאונת עבודה (להלן – עניין טייבר).

לשתי העתירות היה מכנה משותף – בשתיהן התעוררה סוגייה משפטית זהה: זכותו של בעל-דין לחקור בחקירה נגדית מומחה-יועץ רפואי שמינה בית-הדין לעבודה על חוות דעתו⁷. ייאמר מיד כי העתירה בעניין משותף זה נדחתה, כלומר נתקבלה עמדתו של בית-הדין הארצי לעבודה, לפיה לא היה מקום לחקור את המומחה, ולא בכך עסקינן. עניינו של מאמר זה בהפיכת הצווים על-תנאי שניתנו בעניין לוסקי ובעניין טייבר לצווים החלטתיים.

* סגן נשיא-בית-הדין הארצי לעבודה בדימוס.

** המאמר נכתב באפריל 1994.

1 בג"צ 1199/92, בג"צ 4118/92 אסתר לוסקי, אברהם טייבר נ' ביה"ד הארצי לעבודה ואח', פ"ד מז(5) 734.

2 דב"ע נב/14-0 לוסקי – המוסד לביטוח לאומי, פד"ע כד 31.

3 תב"ע (חי') מה/223-0 לוסקי – המוסד לביטוח לאומי (לא פורסם).

4 עניין טייבר, לעיל הערה 1.

5 דב"ע נב/45-0 טייבר – המוסד לביטוח לאומי (לא פורסם).

6 תב"ע (ת"א) מט/23-0 טייבר – המוסד לביטוח לאומי (לא פורסם).

7 לעניין זה ראה מאמרו של ס' אדלר "מומחים-יועצים רפואיים בבתי-הדין לעבודה" המשפט ב (תשנ"ה) 199.

בג"צ דן בשתי העתירות בפירוט וביסודיות, ופסק-דינו כמוהו כפסק-דין הניתן בערכאת ערעור. זאת, אגב סטייה ניכרת מן ההלכות שקבע בית-המשפט העליון עצמו כאשר להיקף התערבותו בפסיקת בית-הדין הארצי לעבודה, ולגזירת הריסון העצמי שגזר על עצמו חוזר וגזור, כפי שיפורט להלן. מן הראוי, איפוא, לפתוח בסקירה קצרה על היקף התערבות בג"צ בפסיקת בית-הדין הארצי לעבודה:

בטרם נפנה לסקירתנו ייאמר עוד, כמאמר מוסגר, כי בעניין טייבר ניתן צו על-תנאי המוגבל לשאלה אחת מצומצמת ומוגדרת והיא — תוקפה של "הגבלה על החקירה שכנגד בין מכוח הנחיות ובין מכוח פסיקה, וכן מידת ישימותה של התשובה לשאלה האמורה על עובדות המקרה הנוכחי". כפי שציינו לעיל, לא התערב בג"צ בפסקי-הדין של בית-הדין הארצי לעבודה בנושא שלגביו ניתן הצו על-תנאי. אין לדעת על סמך מה, אם כן, התעלם בג"צ עצמו מן הצו על-תנאי שנתן, וראה לזון בשאלות שהועלו בפסק הדין של בית-הדין הארצי לעבודה לגופן, ובהרחבה מרובה, כערכאת ערעור לכל דבר.

2. היקף התערבות בג"צ בפסיקת בית-הדין הארצי לעבודה

סוגייה משפטית זו זכתה לדיון ממצה מעל דפי כתב-עת משפטי⁸, וניתן לשער כי לכל אחת מן הדיעות שהוצגו בדיון הנ"ל יש תומכים נלהבים. עם זאת, ההלכות שנקבעו עד כה בבג"צ, בעניין מידת התערבותו בפסיקת בית-הדין הארצי לעבודה, מעידות על קו עקבי למדי המצמצם התערבות זו למינימום הכרחי. מערכת בתי-הדין לעבודה הוקמה בשנת 1969, וכבר בראשית ימיה קבע השופט צ' ברנזון⁹ כי:

"מטבע הדברים קיומה של מערכת שפיטה מיוחדת בענף העבודה, שמשותפתים בה גם נציגי ציבור, מביאה להתמחות ולהתעמקות יתר בבעיות המשפטיות של הענף. מכאן שבית-משפט זה לא ימהר להתערב בפסקי-דין של בית הדין לעבודה, והוא יעשה זאת רק כאשר יוברר לו שאמנם נעשתה טעות משפטית מהותית אשר הצדק דורש את תיקונה".

השופט ברנזון תחם את המקרים שבהם יתערב בית-המשפט בפסיקת בית-הדין הארצי לעבודה בלשונו הציורית של השופט חשיין¹⁰:

"אלא אם כן יש בו באותו פירוש, משום עקימת הכתוב, בחינת קראו ליום לילה וללילה יום".

8 א' ברק "ביקורת שיפוטית ואחריות ממלכתית — היקף הביקורת של בית-המשפט העליון על פסיקתו של בית-הדין הארצי לעבודה" הפרקליט לח חוברת ב' 1 (1989) 245; מ' גולדברג "על היקף הביקורת של בית-המשפט העליון על פסיקתו של בית-הדין הארצי לעבודה" הפרקליט לח חוברת ב' 1 (1989) 263.

9 בג"צ 403/71 אלכורדי נ' ביה"ד הארצי לעבודה, פ"ד כו(2) 66, 72.

10 בג"צ 2/50, 1 גרוסמן ושורץ נ' הפרקליט הצבאי הראשי, פ"ד ד' 63, 71.

דברים ברוח זו אמר בית-המשפט העליון בשכתו כבג"צ לא אחת¹¹, והם עולים בקנה אחד עם מטרת המחוקק כפי שנקבעה בחוק בית-הדין לעבודה, התשכ"ט-1969. נושא זה היה נתון בשעתו לוויכוח¹², אולם בסופו של דבר נקבע כי פסקי-הדין של בית-הדין הארצי לעבודה בעניינים פליליים נתונים לערעור ברשות לבית-המשפט העליון (סעיף 26(ג) לחוק בית-הדין לעבודה התשכ"ט-1969), וכי סעיף 20 לחוק-יסוד: השפיטה (סעיף 33 לחוק בתי-המשפט), שעניינו סוגית התקדים המחייב של פסיקת בית-המשפט העליון, לא יחול על בתי-הדין לעבודה. משני אלה ניתן ללמוד על מידת העצמאות שהתכוון המחוקק להעניק לבתי-הדין, על דרך השלילה. כלומר, רק בעניינים פליליים נתונה רשות ערעור לבית-המשפט העליון, ופסיקת בית-המשפט העליון אינה בגדר תקדים מחייב לגבי בתי-הדין לעבודה. אולם המחוקק אמר את דברו באופן חד-משמעי גם על דרך החיוב, בסעיף 29(ב) לחוק בית-הדין לעבודה הקובע כי:

"בית-הדין הארצי הדין בערעור מוסמך לתת כל סעד שבית-המשפט העליון כבית-משפט לערעורים מוסמך לחיתו, ובתחום סמכותו כוחו ככוחו של בית-המשפט העליון".

בפסק-דין ח'טיב¹³ שב השופט שמגר וחזר על ההלכה כי בית-המשפט צריך לנהוג בריסון, ורצוי שלא ימהר להתערב בנושאים שנדרונו לפני בית-הדין לעבודה בתחום סמכותו הייחודית, אלא אם כן מתקיימים שני התנאים המצטברים הבאים:

1. נתגלתה טעות משפטית מהותית, ולעניין זה אין נפקא מינה אם שורשיה בנושאי סמכות או בנושאי מהות; ויחד עם זאת —
 2. הצדק מחייב התערבותו של בית-משפט זה לאור נסיבות העניין.
- דברים דומים נאמרו בין היתר אף כבג"צ 608/88¹⁴ ובבג"צ 2899/91¹⁵, והשופט ש' לוי¹⁶ הרחיב באחרונה ופירט את התנאים להתקיימות התנאי השני:

"מקובל עלינו מאז פסק-דינו של בית-משפט זה כבג"צ 525/84¹⁷, שאין בית-משפט זה נוהג להתערב בפסקי-הדין של בתי-הדין לעבודה, אלא אם כן נתגלתה בהם טעות משפטית מהותית, והצדק מחייב את התערבות בית-המשפט. משמעות דברים אלה היא, בדרך כלל, שעל מנת להניענו להתערב, שומה על העותר להצביע על נסיבות, שבהן נקבעה בבית-הדין הארצי לעבודה נורמה בעלת חשיבות כללית, וכדרישה מצטברת, שהנסיבות האינדיבידואליות של המקרה מצדיקות התערבות".

- 11 בג"צ 410/76 גאי חרות ואח' נ' ביה"ד הארצי לעבודה, פ"ד לא(3) 124, בג"צ 115/77 הסתדרות מכבי ישראל נ' ביה"ד הארצי לעבודה, פ"ד לב(1) 218, 214; בג"צ 123/81 אלקטרה (ישראל) בע"מ נ' ביה"ד הארצי לעבודה, פ"ד לו(1) 423, 429.
- 12 ראה הערה 8, מאמרו של מ' גולדברג בע' 263-264.
- 13 בג"צ 525/84 ח'טיב ואח' נ' ביה"ד הארצי לעבודה, פ"ד מ(1) 673, 693.
- 14 בג"צ 608/88 פינקלשטיין נ' ביה"ד הארצי לעבודה, פ"ד מג(2) 395, 408.
- 15 בג"צ 2899/91 מ"י נ' ביה"ד הארצי לעבודה, פ"ד מה(5) 335, 338-339.
- 16 בג"צ 1954/93 גלובס בע"מ נ' ביה"ד הארצי לעבודה ואח', פ"ד מז(1) 878, 880.
- 17 עניין ח'טיב, לעיל הערה 13.

מן האמור לעיל עולה כי בג"צ הרן בעניינים שנדונו בבית-הדין הארצי לעבודה, אינו דן בהם כערכאת ערעור, אלא כגוף המפעיל לגביהם ביקורת שיפוטית. על הצורך בצמצום היקף ביקורתו השיפוטית של בג"צ על פסיקת בית-הדין לעבודה, ועל הסיבות לכך עמד המשנה לנשיא-בית-המשפט העליון השופט מ' אלון בבג"צ 1520/91¹⁸, שעניינו צירוף תקופות שירות על-פי חוק שירות המדינה (גמלאות) [נוסח משולב], התש"ל-1970. ואלה דברי השופט אלון:

"מערכת בתי-הדין לעבודה הוקמה במיוחד כדי להתמחות בתחום המשפטי של דיני העבודה — אשר עקרונות חברתיים וכלכליים מיוחדים להם — לפתח ולהפעילו הלכה למעשה. משימה זו רובצת — במצוותו של המחוקק — לפתח ולאחריותה של ערכאה מיוחדת זו, וטעם רב יש ביחוד זה, ראוי ורצוי הוא. התעסקותם של בתי-הדין לעבודה בתחום דיני העבודה מובילה להתמחות יתר בבעיות המשפטיות של דינים אלו ולהכרה מעמיקה יותר והבנה טובה יותר את המציאות העובדתית ואת הצרכים המיוחדים באותם נושאים. כינונם של בתי-דין יחודיים אלו מלמד — הוא שלעצמו — כי המחוקק ביקש ליתן משמעות למומחיות מיוחדת ולהבנה מעמיקה, שיסודם בניסיון ובעיון יום-יומיים בנושאים אלה. השאלה אינה, אם גם בית-משפט זה "מסוגל" לפרש חוק זה או אחר או לקבוע מה ראוי יותר במקרה פלוני או אלמוני. בתחום דיני העבודה, אפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, וכולנו יודעים את תורת המשפט, מצווה עלינו שלא לשמש כדרגת ערעור נוספת על בתי-הדין לעבודה, ואין אנו מתערבים בפסיקתם, אלא אם וכאשר פסק-הדין של בתי-דין אלה לוקה בטעות משפטית מהותית ודרישות הצדק מחייבות את תיקונה".

באחרונה שב נשיא-בית-המשפט העליון וחזר על הלכות אלה¹⁹ באומר:

"לדעתי — הסברתי אותה באריכות יתר — צדק בית-הדין האזורי לעבודה בהכרעתו, וטעה בית-הדין הארצי בהפכו הכרעה זו על-פיה. ואולם בכך אין די כדי להצדיק התערבות בהכרעה שנעשתה, אלא אם כן נתקיים בה אחד התנאים שקבעה ההלכה להתערבות בהכרעות-דין שעושה בית-הדין הארצי לעבודה".

משמע גם אם שונה דעתם של שופטי בג"צ מזו של שופטי בית-הדין לעבודה, עדיין אין זו עילה מספקת להתערבות בפסיקתו של בית-הדין הארצי לעבודה.

יתר על כן, כאשר מדובר בעניינים הנוגעים לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], התשכ"ח-1968 (להלן — חוק הביטוח הלאומי), והתקנות על-פיו, נוהגים שופטי בג"צ במשנה זהירות, שכן מדובר במטריה יחודית ביותר, ואמות המידה לביקורתם השיפוטית זוכות להקפדת יתר²⁰.

18 בג"צ 1520/91 וילנסקי נ' ביה"ד הארצי לעבודה, פ"ד (5) 502, 527-528.

19 בג"צ 5944/92 ח'טיב נ' ביה"ד הארצי לעבודה, פ"ד (1) 824.

20 בג"צ 516/86 שהינו נ' ביה"ד הארצי לעבודה, פ"ד (1) 143, 146; בג"צ 1063/91 פפו נ'

שני פסקי-הדין שנזכרו לעיל אינם עומדים באמות המידה שפורטו לעיל, והם חורגים מן הכללים שעליהם שב בג"צ וחזר במשך עשרים וחמש שנות קיומם של בתי-הדין לעבודה, כפי שיפורט להלן. לא זו בלבד שבג"צ התעלם לחלוטין מכלליו שלו בעניין היקף ביקורתו השיפוטית על פסיקת בית-הדין הארצי לעבודה, אלא שבענייניו התערב בג"צ בקביעות עובדתיות של בית-הדין — להבדיל מן הקביעות המשפטיות — אף זאת בניגוד לנהוג ולמקובל בערכאת ערעור.

דבר התערבותו של בג"צ בעניין לוסקי מעורר מספר שאלות. לשתיים מהן נתייחס: א. "טעות משפטית מהותית" בפסק-דינו של בית-הדין הארצי לעבודה עקב שימוש במבחן לא מתאים לענין התאבדות כתאונת עבודה. ב. טעות משפטית בבג"צ 1199/92.²¹

3. טעות משפטית בפסק-דינו של בית-הדין הארצי לעבודה

בג"צ נימק את התערבותו בענין לוסקי בכך שבית-הדין הארצי לעבודה לא בחר במבחן המתאים לצורך הקביעה כי התאבדות הינה או איננה תאונת עבודה. הסוגייה הנדונה נסבה על סעיף 75 לחוק הביטוח הלאומי שזו לשונו:

"מבוטח שפגיעה בעבודה גרמה למותו, ישלם המוסד לתלויים כנפטר קיצבה חודשית או מענק לפי סימן זה".

פגיעה בעבודה משמע "תאונת עבודה או מחלת מקצוע" (סעיף 35 לחוק). בעניינינו מדובר בתאונות עבודה, ואת סעיף 75 יש לקרוא כאומר "מבוטח שתאונת עבודה גרמה למותו..."

מותו של מבוטח בגלל תאונת עבודה יכול להיגרם על-פי אחת משתי חלופות אלה:

(א). תאונת עבודה פאטלית הגורמת למותו של המבוטח על אתר, כגון שנמחץ למות על-ידי מכונה או נפל מפיגום ונהרג. אז ייאמר כי הוא נהרג בתאונת עבודה.

(ב). בעקבות תאונת עבודה הלך מצבו של הנפגע והתדרדר עד שבסופו של תהליך מת האיש. אין זה משנה אם תרומתה של התאונה לבוא הקץ היתה חלקית או מלאה, עקיפה או ישירה, ובלבד שיוכח כי לתאונה היתה השפעה משמעותית על בוא המוות, אף אם מדובר במוות שנגרם כשל התאבדות. אזי ייאמר כי המוות בא כתוצאה מתאונת עבודה.

בעניינינו — לא נגרם מותו (התאבדותו) של לוסקי כתוצאה של תאונת עבודה, ועל-כן יש לשייכו לחלופה (א) הגורסת שההתאבדות עצמה היא תאונת העבודה. שופטי בג"צ

ביה"ד הארצי לעבודה, פ"ד מה (4) 267, 271; בג"צ 946/89 תשלובת כיתן בע"מ ג' ביה"ד הארצי לעבודה, פ"ד מה (1) 125.

נתנו את דעתם לאבחנה הנ"ל, וכך אמרו בסעיף 27 של פסק-דינם:

"מעשה התאבדות כשלעצמו אינו בגדר "תאונה". תאונה מעצם טיבה הינה בלתי צפויה, בלתי מכוונת ופתאומית, מעשה התאבדות כשלעצמו הוא, לכאורה, מעשה מכוון ורצוני, ועל כן הוא מהווה ניגוד לתאונה שהיא פתאומית ובלתי רצונית.

...על-אף האמור לעיל, כבר הוכרה בעבר זכותם של התלויים לקבל קצבה על-פי סעיף 75 לחוק, כאשר למבוטח המנוח אירעה פגיעה פיזית בעבודה שגרמה להפרעה נפשית, וההפרעה הנפשית הביאה להתאבדות".
דברים אלה נאמרו בעקבות שני פסקי-דין של בית-הדין הארצי לעבודה²² השייכים בעליל לחלופה (ב).

מקומה של חלופה (א) לא נפקד, כעולה מסעיף 29 לפסק-הדין של בג"צ:

"לאחרונה נקבע בבית-הדין הארצי לעבודה כי יש וואף התאבדות אשר לא קדמה לה "פגיעה בעבודה" שהוכרה, תיחשב כפועל יוצא של "תאונת עבודה", וזאת אם היא אירעה בסמיכות זמנים מיידית וקצרה ביותר לאירוע חריג בעבודה, שהיה חמור, בלתי צפוי ופתאומי (ראה דב"ע נג/044 המוסד לביטוח לאומי – טישלר²³).

דהיינו, במצב דברים בו מוכר קשר סיבתי הדוק בין אירוע חריג בעבודה לבין מעשה ההתאבדות, ניתן לראות במעשה ההתאבדות ובתוצאת המוות שכסופו המשך ישיר של "תאונת העבודה". ההנחה היא שתאונת העבודה הינה פגיעה נפשית שאירעה לעובד בעקבות האירוע החריג בעבודה, ופגיעה זו היא שגרמה להתאבדותו והביאה למותו".

4. מה בין ענין טישלר לענין לוסקי

א. בענין טישלר הוכרה ההתאבדות כתאונת עבודה מפני שאירעה ב"סמיכות זמנים מיידית וקצרה ביותר לאירוע חריג בעבודה, שהיה חמור, בלתי צפוי ופתאומי". ההנחה היתה שבעקבות האירוע החריג נגרמה למבוטח "פגיעה נפשית שגרמה להתאבדותו והביאה למותו"²⁴.
ואכן מלמדות נסיבות המקרה בענין טישלר כי היה אירוע חריג, ונגרמה פגיעה נפשית:

(1) העובדות:

טישלר עבד 25 שנה בחוות המחקר "אילנות", והיה מנהל המעבדה לחקר טכנולוגית העץ. הוא היה בעל מוניטין בינלאומי במקצועו והקדיש את חייו

22 דב"ע מו/0146 אליעזר – המוסד לביטוח לאומי, פד"ע יח 360; דב"ע מז/0158 כהן – המוסד לביטוח לאומי, פד"ע יט 43.

23 דב"ע נג/044 המוסד לביטוח לאומי – טישלר, פד"ע כו 199, 206.

24 ענין לוסקי, לעיל הערה 1, בסעיף 29.

לעבודתו המדעית, שבה ראה מפעל ציוני חשוב למדינה. בסוף 1984 הוחלט לחסל את "אילנות" במסגרת צמצומי תקציב במשרד החקלאות. טישלר מיאן להאמין כי הונח הכורת על המפעל, וניסה בכל מאודו להעביר את רוע הגזירה. ב-4.12.85 פוטר מן העבודה, אך המשיך לבוא למעבדה לעיתים קרובות. הוא היה מדוכדך ומצב רוחו היה קודר. כלילות היה מתעורר ומדבר עם אשתו על פיטוריו. ביום 25.12.85 הונחתו עליו שתי מהלומות: הוא ביקר ב"אילנות", גילה שהמעבדה פורקה, ובשובו הביתה סיפר על כך בהתרגשות לאשתו; ולאחר מכן נודע לו שלא זומן לישיבה חשובה מטעם קרן העץ למחקר וחינוך, דבר שהגביר את סבלו ואת מפח-נפשו. למחרת נמצא מת בגן העצים ב"אילנות", שם התאבד ביריה.

(2) מצבו הנפשי

המומחה בתחום הפסיכיאטריה שמינה בית-הדין, ד"ר מסטר, קבע כי למנוח הייתה אישיות מופרעת זמן ארוך לפני מותו. סגירת המעבדה ופיטוריו גרמו לו חבלה נפשית ששימשה מעין לחיצה על ההדק ("טריגר"), וגרמה להתאבדותו. ועתה לענין לוסקי. האם גם כאן אירע "אירוע חריג בעבודה, שהיה חמור, בלתי צפוי ופתאומי" ובעקבותיו פגיעה נפשית שגרמה להתאבדותו? הבה נראה.

(1) העובדות

לוסקי עבד כנהג מוביל במחלבת תנובה בחיפה. ביום 7.5.84, יום העצמאות, לא עבד. במוצאי החג, בשעה 23:00, יצא לצפת עם מטען חלב, ומשם התקשר עם סדרן העבודה, והלה הטיל עליו מטלות נוספות. לוסקי השיב שזו נסיעה ארוכה מדי, וסדרן העבודה פטר אותו ממטלות אלה. לוסקי נשאר בצפת וחזר לחיפה ב-8.5.84 בשעה 10:00. עם הגיעו, ביקש בירור עם הסדרן. פרטי הבירור אינם ידועים. בירורים כאלה מתקיימים בין עובדי המחלבה מספר פעמים מידי יום. ב-9.5.84 עבד לוסקי כרגיל, אולם למחרת, 10.5.84, לא יצא לעבודה כי משאיתו נמסרה בלילה הקודם לעובד אחר, ולא הוחזרה בשעות הבוקר. הוא התלונן על כך בפני רכז התחבורה. בין השעות 14:00 ו-16:00 ישב בחברתו של המחסנאי, הרבה לדבר על הבעיות שיש לו בעבודה ונראה עצבני, ממורמר ונתון בלחץ. בשעה 16:00 הציע לו המחסנאי לחזור הביתה, אך הוא השיב ש"יש לו עוד סידורים". למחרת בבוקר נמצא תלוי על חבל במבנה החדש של נהגי השיווק.

(2) מצבו הנפשי

המומחה הייעוץ-הרפואי מטעם בית-הדין, ד"ר מסטר (שהיה כאמור המומחה הרפואי שחיווה את דעתו אף בענין טישלר), סבר שהמנוח התאבד כדי להפגין את זעמו כלפי הממונים, וכדי לפרוק את רגשותיו בהיותו "מרוגש מאוד, נסער, כעוס ומתוסכל בגלל סכסוכים הקשורים בעבודתו"²⁵. לא הוכח

שהיה שרוי בדכאון או שלקה בהפרעה נפשית שהפכה אותו ל"נכה נפשי".
הוא לא היה נברוטי או פסיכוטי בשעות שלפני ההתאבדות²⁶.
צא והשווה בין שתיים אלה: התאבדותו של מי שפעל בטרנס של הלם נפשי לאחר שנתגלה לו לפתע כי הבלתי ייאמן עבורו אכן אירע, ועולמו חרב, מזה; ומזה — התאבדותו של מי ששאף להפגין בדרך החריפה ביותר רגשות זעם ונקם נגד אלה שקיפחוהו בסידורי העבודה, בבחינת "תמות נפשי" לעיני פלישתים.

5. מבחן השליטה העצמית

בג"צ קבע כי המבחן הקובע בסוגיית ההתאבדות כתאונת עבודה, הוא "מבחן השליטה העצמית" של המבוטח עובר להתאבדותו, תוך כדי ועקב "אירועים חריגים במקום עבודתו", ואכן היו גם היו "אירועים חריגים" בעבודתו של לוסקי המנוח²⁷.
אירוע חריג בחיי העבודה אינו אלא מאמץ פיזי או מתח נפשי בלתי רגילים (unusual strain or stress). קביעתו של בג"צ, בניגוד לדעתם של בית-הדין האזורי ובית-הדין הארצי לעבודה, כי "אירועים חריגים" קדמו להתאבדותו של לוסקי, מעלה כמה שאלות: חריגים ממה? בהשוואה למה? על-פי אלו ראיות אודות תנאי עבודתו הרגילים של המנוח? שהרי בית-הדין האזורי אשר שמע את העדים, הגיע למסקנה, כי —

"האירועים בעבודה, לכשעצמם, אינם טראומטיים או יוצאי דופן. וחילוקי-דעות עם נהגים על מסלולי נסיעה ועבודה וסידורי עבודה, הינם חלק מהעבודה היום-יומית בסוג עבודה כזה, ובכך אין כל דבר חריג"²⁸.

בית-הדין הארצי, ביושבו כערכאת ערעור, לא מצא כל פסול או פגם בקביעות אלה ואימצן כמות שהן. משנקבע כי לא היה כל אירוע חריג בעבודה, לא היה מקום, ממילא, להזדקק למבחן "השליטה העצמית" בקשר לאירוע חריג שלא היה. עם זאת לא התעלם בית-הדין מאותו מבחן וקבע, פוזיטיבית, כי מעשה ההתאבדות היה מעשה רצוני ומכוון של אדם שאינו במצב דיכאוני ואינו לוקה בנכות נפשית או במחלה נפשית, קרי של אדם שלא איבד כלל את השליטה עצמית²⁹.

בית-הדין הארצי השתמש איפוא, במבחן אשר בג"צ קבע כי הוא המבחן הנכון עת החליט שההתאבדות לא היתה בבחינת תאונת עבודה.
משכך, "טעות משפטית מהותית" — היכן?

26 שם, בע' 36.

27 עניין לוסקי, לעיל הערה 1, בסעיף 32.

28 עניין לוסקי, לעיל הערה 2, בע' 37.

29 שם, בע' 38-39.

6. טעות משפטית כבג"צ³⁰:

בסעיף 26 לפסק-דינם קובעים שופטי בג"צ, כי –

"...חוק הביטוח הלאומי מטיל חובת ביטוח על כלל העובדים במשק, במטרה לפרוש "רשת בטוח" כלכלי מינימלי למקרה בו עובד, או התלויים בו, יהיו זקוקים לכך. עקב זאת חלה חובת הביטוח על כלל העובדים כאמור, ללא אבחנה בין בעלי סיכון רפואי גבוה לגמור, בין מבוגרים לצעירים, וכן ללא קשר למצבם המשפחתי או הכלכלי. תשלום דמי ביטוח נכפה על כלל העובדים כאמור, מטעמים פטרנליסטיים, וכן מתוך מגמה לעודד יציאה לעבודה על-אף הסיכונים הכרוכים בכך. ראוי כי שיקולים כאלה יובאו בחשבון אף הם בפרשנות החוק" (ההדגשות נוספו).

האמנם?

סעיף 161 לחוק הביטוח הלאומי – שכותרתו "החייבים בתשלום דמי ביטוח" – קובע במה שנוגע לענייננו –

"161(א).....

(ב) מעביד חייב בתשלום דמי ביטוח בעד עובדיו...

(ג) היו דמי ביטוח משתלמים בעד עובד לפי סעיף 157(א), (ג), (ד), (17), (37) או (57), ינכה המעביד משכרו של העובד אחוזים מההכנסה שלפיה משתלמים דמי הביטוח כאמור בלוח ו'...."

יושם לב שסעיף 157(ב) שעניינו "דמי ביטוח נפגעי עבודה" אינו מופיע ברשימה.

והרי לוח י':

לוח י'
שיעורי דמי ביטוח
(סעיפים 159, 160 ו' ר-215)

טור א'	טור ב'	טור ג'	טור ה'
		אחוזים מההכנסה או מהשכר	הניכוי משכר העובד לענין סעיף 161(ג) באחוזים
1.	זיקנה ושאררים	5.42	2.70
2.	אמהות	0.85	0.60
5.	נפגעי תאונות	0.10	0.05
6.	נפגעי עבודה	0.70	—
8.	אבטלה	0.30	0.15
9.	נכות	1.95	1.30
..

מי שיאבה לדעת מה טעם ראה המחוקק להטיל את החובה לשלם דמי ביטוח בענף נפגעי עבודה, במלואה, על שכמו של המעביד בלא שיוכל לנכות אגורה אחת משכרו של העובד — ימצא את התשובה לכך, על טעמיה הפרגמטיים והאידיאולוגיים כאחד במובאות הבאות, מספרו של צ' בר ניב חוק הביטוח הלאומי³¹:

"...המדינה המודרנית שואפת ליצירת כלים להבטחת כוח העבודה בפני פגיעה, כשם שישנן מדינות המחייבות ביטוח רכוש, כדוגמת חוק הארנונה בישראל. המהפכה התעשייתית פיתחה מעמד עובדים שאינו מסוגל לדאוג לעצמו במידה מספקת לעת זיקנה, מחלה, תאונה או חוסר עבודה. עובדים רבים, שנפגעו, הפכו למקרים סוציאליים הנתונים לחסד וסמוכים על צדקה והוא הדין לגבי עובדים שמחלה או זיקנה מנעו מהם אפשרות להתקיים על עבודתם. למניעת כל אלה מכון הביטוח הסוציאלי המקיף. הביטוח בפני תאונות עבודה היה ענף הביטוח הראשון שזכה להכרה, בהיות הצורך בו דחוף ביותר, אי-הצדק בולט ביותר והאינטרס הציבורי, גם מבחינה כלכלית, רב ביותר... ההוצאות לכיסוי הביטוח נגד פגיעה בעבודה הוטלו על המעבידים, או בעיקר על המעבידים, משום שהסיכון קשור בעבודה"³² (ההדגשה נוספה).

31 צ' בר-ניב חוק הביטוח הלאומי (הוצאת יבנה, 1954), 54.

32 שם, בע' 53.

על-פי המבחנים דאז (1954) שילם המעביד בגין עובדיו דמי ביטוח בשיעור של 3.3% מהכנסתם, שהם 25% עבור ביטוח זיקנה ומוות ו-0.8% עבור ביטוח אמהות, ודמי ביטוח בשיעור שנע בין 0.5% ל-3%, לפי מידת הסיכון, בענף נפגעי עבודה. המעביד היה רשאי לנכות משכר העובדים 1.4% (1% בביטוח זיקנה ומוות ו-0.4% בביטוח אמהות), אך אף לא אגורה על חשבון ביטוח נפגעי עבודה³³. בטרם נחקק חוק הביטוח הלאומי היתה קיימת חובה לבטח עובדים מכוח פקודת הפיצויים לעובדים³⁴ וכל עלותה היתה מוטלת על המעביד. במאמר מוסגר ייאמר כי אין בכך כל חידוש או רבותא, שהרי מאז נחקקו חוקים המעניקים פיצויים לעובדים, לפני 100 שנה ויותר, רובן המימון כולו על שכם המעביד, בין אם המעביד משלם מכיסו או באמצעות חברת ביטוח. ברי, איפוא כי נפלה טעות בקביעת בג"צ שתשלום דמי הביטוח (בביטוח נפגעי עבודה) נכפה על כלל העובדים, מטעמים "פטרנליסטיים" (כך!) וכו'... וטעות נוספת במסקנה שיש להביא שיקול זה בחשבון כאשר עוסקים בפרשנות החוק. נראה כי יאה ונאה לסיים באזכור חוזר של דברי המשנה לנשיא, מ' אלון, ערב פרישתו:

"אפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, וכולנו יודעים את תורת המשפט, מצווה עלינו שלא לשמש כדרגת ערעור נוספת על בתי-הדין לעבודה..."³⁵ (ההדגשה הוספה).

33 שם, בע' 94.

34 פקודת הפיצויים לעובדים, 1947.

35 עניין וילנסקי, לעיל הערה 18 בע' 528.